



Lâmi'î Çelebi Şem ü Pervâne

Erdem Sevimli*

* Dr.

Millî Eğitim Bakanlığı
sindan4446@gmail.com

Malatya / TÜRKİYE

Öz

Yayın değerlendirmesini yaptığımız çalışma, 16. yüzyıl mesnevi edebiyatının önemli isimlerinden Lâmi'î Çelebi'nin Şem ü Pervâne Mesnevisi'nin tam metni ve detaylı analizini içermektedir. Çalışmanın girişi, Fars ve Türk edebiyatında Şem ü Pervâne mesnevilerinin gelişim evrelerini mukayeseli gösteren bir kaynak niteliğindedir. Çalışmada birinci bölüm Lâmi'nin hayatına ayrılmıştır. Bu bölüm, Lâmi'nin Şem ü Pervânesi hakkında olay örgüsünden motiflere kadar geniş bilgi verilen ve eserin vaka halkaları ile içeriği hakkında ayrıntılı açıklamalar yapılan kısımdır. Sonrasında sonuç ve kaynakça verilmiş, Lâmi'nin Şem ü Pervâne mesnevisinin üç nüshası göz önünde bulundurularak oluşturulan metni dipnot ve açıklamaları ile sunulmuştur. Eser sadece Lâmi'nin değil klasik Türk ve Fars edebiyatlarındaki Şem ü Pervâne mesnevilerinin de değerlendirilmesi hükmündedir. Eser ayrıca, bu tarz mesnevilerdeki aşkın temel felsefesine ve kaynaklarına vurgu yaptığı için de önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Lâmi'î Çelebi, Şem ü Pervâne, mesnevi, uzri aşk, beşeri aşk.

Gönderim / Received:

31.07.2021

Kabul / Accepted:

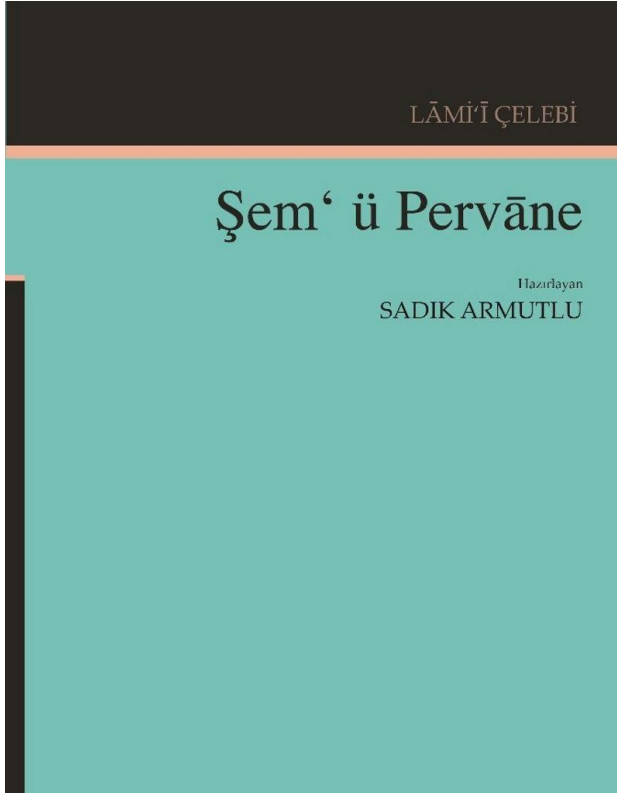
11.08.2022

Lâmi'î Çelebi Şem ü Pervâne

Abstract

The study, in which we evaluated its publication value, includes the full text and detailed analysis of the Şem ü Pervâne Masnavi of Lâmi'î Çelebi, one of the important names of the Masnavi literature of 16th century. The introduction of the study is a source that shows the development stages of Şem ü Pervâne Masnavis in Persian and Turkish literature comparatively. The first chapter of the study is devoted to Lâmi's life. This section is the part where extensive information is given about Lâmi's Şem ü Pervâne from the plotline to the motifs and detailed explanations are given about the case rings and content of the work. Afterward, the conclusion and bibliography are given, and the text of Lâmi's Şem ü Pervâne Masnavi, which was creating by considering three copies, is presented with footnotes and explanations. The work is not only considered belonging to Lâmi but also is regarded as an evaluation of Şem ü Pervâne Masnavis in classical Turkish and Persian literature. The work is also important because it emphasizes the basic philosophy and sources of love in this type of Masnavis.

Keywords: Lâmi'î Çelebi, Şem ü Pervâne, masnavi, udhri love, human love.



Armutlu, S. (2020). Lâmi'î Çelebi Şem' ü Pervâne, İstanbul, Kitabevi Yayınevi, 260 s.

Yayın tanıtımını ve değerlendirmesini yaptığımız çalışma, 16. yüzyıl mesnevi edebiyatının önemli isimlerinden Lâmi'î Çelebi'nin Şem ü Pervâne Mesnevisi'nin tam metni ve detaylı analizini içermektedir. Eserde Fars ve Türk edebiyatında Şem ü Pervâne mesnevilerinin gelişim evrelerini mukayeseli gösteren bir kaynak niteliğindedir. Söz konusu eser, Arap-Fars edebiyatı alanında pek çok çalışması olan Sadık Armutlu tarafından kaleme alınmıştır. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde öğretim üyesi olarak çalışan araştırmacının Arap ve Fars edebiyatı ve şiiri üzerine çok sayıda makalesi bulunmaktadır. Yazar ayrıca ilk doktora tezini Zâtî'nin Şem ü Pervânesi üzerine yapmıştır. Yazarın ilk kitabı ise *Klasik Fars ve Türk Edebiyatında Şem ü Pervâne Mesnevileri* (2019) adlı çalışmasıdır. Yazarın

yayımlanan bir kitabı ise, *Gazel Felsefesi Gazelde Beşerî Aşkın Kaynaklarını Aramak-Hadarîlik-Uzrîlik* (2020) klasik Türk şiirinde gazelin temel felsefesini ve kaynaklarını göstermesi yönüyle dikkat çekmektedir. Yazarın diğer bir iki kitabı ise *Klasik Arap, Fars ve Türk Edebiyatı İncelemeleri I ve II* adlı (2021) kitaplarıdır. Bu kitapların birinci cildi *Şahsiyetler ve Türler*, ikinci cildi ise *Gelenekler* alt başlığını taşıyan kitapları Yazarın bu iki ciltlik eseri Arap-Fars ve Türk edebiyatı üzerine çalışacak araştırmalar için temel kaynak niteliğindedir. Yazarın tarih ile edebiyatı buluşturduğu diğer bir kitabı ise *Büyük Selçuklu Şiiri* (2021) Selenge Yayınevi'nden çıkan kitabıdır. Bu eser kritiği değerlendirme aşamasında iken yazarın son kitabı ise müşterek çalışma olan Armutlu, S. & Sevimli, E. (2022). *Divan Şiirinde Haz Zeokin Klasik Ötesi İfadesi* adlı çalışmasıdır. Bu eser klasik Türk şiirindeki maddi hazzın kronolojik ve detaylı birikimini sunmaktadır. Yazar ayrıca Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğünde (E-sözlük) Şem ü Pervâne mesnevileri ile alakalı (Zâtî, Mu'idî, Lâmi Çelebi, Âlî) maddeler yazmıştır.

Eser; geniş bir giriş, iki bölüm, sonuç ve kaynakçadan oluşmaktadır. İkinci bölüm Şem ü Pervâne'nin metin kısmının tam metnine ayrılmıştır. Yazarın önsözde belirttiği gibi eser, klasik Türk şiirinde üzerinde durulmayan ya da geçitirilen iki kahramanlı aşk mesnevilerindeki aşk anlayışının beşerî aşk temelli olduğunu göstermek amacıyla yazılmıştır (s.7). Lâmi Çelebi'nin mesnevisi, ilahî değil beşerî aşkı işlemektedir. Zaten Şem ü Pervâne'ler içerisinde Fevzî Çelebi dışında konuyu ilahî olarak ele alan şairin bulunmadığı görülmektedir. Armutlu, ilerleyen bölümlerde de açıklanacağı gibi bu mesnevilerde ele alınan aşkın beşerî kaynaklarının nedenlerini sıralamakta, konuya açıklık getirmektedir. Yazar, bu eserini "Klasik Türk Edebiyatında Şem'ü Pervâne'ler ve Lâmi'î Çelebi'nin Şem' ü Pervâne Mesnevisi" adlı Doğu Esintileri dergisi 2. sayısında (2014) yayımlanan makalesinden hareketle genişleterek yazmıştır. Makaleye metin kısmını ekleyen yazar, konu ile ilgili geniş analizlerde bulunmuş ve değerlendirdiğimiz eseri oluşturmuştur. Kaynaklara bakıldığında yazarın Şem ü Pervâne'ler üzerine hayli bilimsel çalışma yaptığı da görülmektedir. Hatta bu alanda başlı başına çalışan yazardır denilebilir. Yazar 2018 yılında Turkish Studies dergisinde yayımlanan "Klasik Fars ve Türk

Şiirinde Ortak Bir İmge: Şem' ve Pervâne" adlı makalesinde de klasik Fars ve Türk edebiyatlarında yazılan Şem ü Pervâne'ler ve bu eserlerde ele alınan aşk anlayışı hakkında ayrıntılı bilgi vermiştir. Yazar ayrıca, daha öncesinde 2014 yılında "Kelebeğin Ateşe Yolculuğu: Klasik Fars ve Türk Edebiyatında Şem ü Pervâne Mesnevileri" adlı Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi 39. sayısında yayınlanan makalesinde de bu konuda mesnevilerin sembol dünyası, Fars ve Türk edebiyatlarındaki mukayesesi vb. hakkında bilgiler vermiştir. Bu eser de ise konuyu Lâmi'î Çelebi özelinden ele almaktadır. Yazar, eserinde üç nüshadan hareketle mesnevinin tenkitli metnini ortaya koymuş ve bilim âleminin dikkatine sunmuştur.

Eserin giriş bölümünde Şem ü Pervâne hakkında genel bilgiler verilmiştir. Bu bölümde yazar bu mesnevilerde ne anlatıldığını, mesnevilerdeki aşk anlayışının kaynağını, Fars ve Türk edebiyatında yazılan Şem ü Pervâne mesnevilerinin içeriği vb. konularda bilgiler vermiştir. Eserin birinci bölümü ise Lâmi'î Çelebi'nin hayatı, edebi kişiliği ile mesnevisinin yapı unsurlarının detaylı anlatımına ayrılmıştır. Yazar, mesnevinin yapı unsurlarını anlatırken modern anlatı metinlerindeki tahlil yöntemine başvurmuştur. Bir anlatı türü olan roman inceleme yöntemlerini Lâmi'nin Şem ü Pervâne mesnevisine uygulayan yazar, olay örgüsünden kahramanlara, mekân tahlillerinden zaman mefhumuna kadar her yapı unsurunu detaylı analiz etmiştir. Bu analizlerde klasik Türk şiirindeki mesnevî tahlillerine yöneltilen orijinal açıklamalar alana önemli katkılar yapacak niteliktedir.

Eserin klasik Türk şiirinin manzum romanları olan mesnevi tahlillerinde modern bir inceleme yöntemi takip ettiği aşikârdır. Bu yöntemin bugün pek çok mesnevi incelemelerinde tez düzeyinde yapıldığı ve hayli ağırlık kazandığı görülmektedir. Ancak yazarın değerlendirmesini yaptığımız söz konusu eseri modern roman tahlilleri yöntemi yanında klasik mesnevi incelemelerini de içerse idi bu konuda alanda mukayeseli değerlendirme imkânı oluşabilirdi.

Mesnevi ile ilgili değerlendirmelere bakıldığında Şem ü Pervâne olgusunun genellikle tasavvufî yönleri ön plana çıkarılmakta, beşeri aşk boyutundan yeterince bahsedilmediği görülmektedir. Yazar, tasavvufî aşkın bu tarz mesnevilerde bulunmadığını iddia etmemekte, ancak bu konunun böyle mesnevilerin tamamı için genellemesine karşı çıkmaktadır. Bu eleştirel duruşa, şu anki tespitlerimize göre iki eser de destek olunduğu görülmektedir. İlki Ahmet Kartal'ın yazdığı *Doğu'nun Uzun Hikâyesi Türk Edebiyatında Mesnevi* adlı eseri, ikincisi Bekir Belenkuyu'nun müellifi olduğu *Hikmet Burcundaki Mesnevi'ci Bursalı Lamii Çelebi* adlı eserdir. Bu eserlerde mesnevinin "urcuze" denilen Arap edebiyatı kaynaklı şiirlerden hareketle oluşturulduğu tezi vurgulanarak da yazarın tezlerine destek olunduğu görülmektedir. Asıl önemli örneklerinin Fars şiirinde verildiği görülse de biçimsel açıdan kısmen de muhteva bakımından ilk mesnevilerin "urcuze" ile ortaya konulduğu görülmektedir. Bu konuya İsmail Ünver de Türk Dili Dergisi'ne yazdığı *Mesnevi* adlı uzun makalesinde "ilk örnekleri Arap edebiyatında görülür" (2011, s. 430) diyerek destek olmaktadır. Bu durum, yazarın birçok makale ve kitabında Türk şiirinin asıl kaynağını Arap edebiyatı olarak gösterdiği düşüncelerinin mesnevileri de kapsayan yönlerine vurdu yapmaktadır.

Sözlüklerde *şem* kelimesi her çeşit aydınlatma aracı, özellikle de "mum" için kullanılır. *Pervâne* sözcüğü ise "kelebek" anlamını içerir. Bu sözcük, Kur'an-ı Kerim'de "O gün insanlar, ateş etrafında çırpınarak düşen, etrafa saçılan kelekler gibi olur" (El- Kâria 101/4) şeklinde geçmektedir. Ayrıca ayetlerde doğrudan doğruya geçmese de Nur Suresi (24/35)'ndeki "Allah göklerin ve yerin nurudur. Onun nurunun misali, içinde kandil bulunan bir kandilliktir" mealinden aldıkları esinle mutasavvıflar "Şem" imgesine ulaşmışlardır (Armutlu, 2018, s. 86). Daha sonra bu kavram; ateşe uçan, ateş çevresinde dolanarak kendini ateşe atan kelebek anlamında pervâne sözcüğü ile birlikte kullanılarak iki kahramanlı aşk hikâyelerine konu olmuştur. İlk kez Hallâc-ı Mansur (ö. 922) tarafından ele alınan Şem ü Pervâne hikâyesi; sırasıyla Ebû Tâlib el-Mekkî (ö.1006), Ebû Hâmid Gazzâlî (ö. 1111), Ahmed-i Gazzâlî (ö. 1126), Aynu'l-Kudât-ı Hemedânî (ö. 1131) gibi mutasavvıflar tarafından ele alınmış ve bu eserler Fars ve Türk

edebiyatlarında yazılan Şem ü Pervâne'lerin imgesel dünyası ve alt yapısını oluşturmuştur (s. 12). Böylece bu öykü önce mensur eserlerde sonra mesneviler içerisinde ve buna paralel olarak divanlar içerisinde ele alınıp işlenmiştir. XV. yüzyıldan itibaren ise önce Fars sonra Türk edebiyatlarında müstakil olarak yazılmaya başlanmıştır (s. 12). Elbette Şem ü Pervâne mesnevileri, müstakil olarak işlenmeden önce de beyit düzeyinde bir takım şairlerce ele alınmıştır. IX. yüzyılda Rudekî-yi Semerkandî (ö. 941), Ebû Şekûr-ı Belhî (ö.329/940-41) ve Dakîkî (ö. 977) ; X. yüzyılda Firdevsî (ö. 1020), Ferrûhî (ö.1037), Unsûrî (ö. 1039), Menûçihri (ö. 1040), Esedî-yi Tûsî (ö. 1073) gibi Fars şairlerinin şiirlerinde geçen kavram, tasavvufi etkiyle yoğunlaşarak müstakil çehresini bulduğu XV. yüzyıla kadar gelmiştir (Armutlu, 2008, s. 89).

Fars edebiyatında Ferîdüddîn Attâr (ö. 1221) Mantku't-Tayr adlı eserinde, Gülistan adlı eserinde ve Bostan'ın 50. Babında Sa'dî-yi Şirâzî (ö. 1292, Mesnevî'sinde Mevlânâ (ö. 1274), İmâdüddîn Fakîh-i Kîrmânî (ö.1371) ise hamsesine ait Muhabbetnâme'sinin altıncı babında şem ve pervânenin ilişkisinden bahsetmişlerdir (Armutlu, 2009, s. 887-889). Türk edebiyatında ise başlangıçtan itibaren Şem ve Pervâne mazmununa şiirlerde yer verildiği görülmektedir. Bu kavramları Dehhânî başta olmak üzere Yunus Emre (ö?.1320) kullanmış, Gülşehrî (ö.717/137'den sonra) ise Mantku't-Tayr adlı eserinde öyküsüne yer vermiştir. Aynı yüzyılda Ahmedî (ö.1413) İskendernâmesi'nde ele almış, Kadı Burhaneddin (ö. 1398) ise beyit düzeyinde bahsetmiştir. XV. yüzyılda hemen her şair divanlarında şem ve pervânenin bahsederken, XVI. yüzyılda ise bu kavram divanların dışına taşarak müstakil çehresini bulmuş ve bağımsız mesneviler yazılmıştır. Zâtî (ö.1546), Mu'îdî (ö?.1585) ve Lâmi'î (ö.1531) bu doğrultuda eserlerini yazarken XVII. yüzyılda Feyzî Çelebi (ö?) bu gelenek doğrultusunda bir eser yazmıştır (Armutlu, 2018, s. 90).

Kelebeğin ateşe yolculuğunun anlatı metinleri olan mesnevilerdeki ifadesi olan bu hikâyede Pervâne âşık olarak maşuğuna, yani Şem'e duyduğu tutkulu aşk ile onun ışığına atılarak kendini yok etmekte ve bu uğurda ölümü arzuya karşılıkta. Mesnevi; Şam ülkesinin ay yüzlü, rint-meşrep, eğlenmeyi, meclis kurmayı seven güzeli Şem'in, Mağripli cılız bir genç şehzade olan Pervâne'nin ölümünü gördükten sonra ayrılık acısıyla yanıp tutuşarak erimesi, yani ölmesi ile bitmektedir. Eserde bu iki asıl kahramanın yanında; Şem'in hizmetkârı Anber (öğütçü, bilge, Pervâne'ye yardım eden bir iyik sembolü), Şem'in hâdimi Kâfur (başlangıçta kâfir olsa da kişilik gelişimine uğrayarak Pervâne'ye Şem'e kavuşması için yardım eden bir iyilik meleğine dönüşür), Şeyh Nurullah (mesnevîdeki tek somut ve var olması gereken kişi, hem şeyh hem mürşit, dinî yönden önderlik eden bir gayb ereni), gül bahçesinin bahçıvanı olan Nesîm gibi normatif kişiler bulunmaktadır. Diğer kişiler azamet ve gazabıyla görünen bahçenin hükümdarı Bahar, onun ordu komutanı Emr Ber, Bahar'ın veziri Hâcib-i Bâd gibi dekoratif kişilerdir. Bir meclis atmosferinde başlayan hikâyede sürahi-kadeh (klasik şiirde kullanıldığı gibi elden düşmeyen, elden ele dolaşan, dudaklara dokunan niteliğiyle belirir), şamdan-micmer (intak sanatı yoluyla konuşturularak dekoratif kişilik verilmiştir) gibi dekoratif kişiler de bulunmaktadır (s. 47-73). (Olayın vaka örgüsünün tamamı için eserin 42-45. sayfalarına bakılmalıdır).

Yazar, eserin giriş kısmında Şem ü Pervâne mesnevilerini Türkçe ve Farsça yazılanlar olarak iki kategoriye ayırarak sınıflandırmaktadır:

Türkçe Yazılan Şem ü Pervâne'ler; Zâtî (16. yy), Mu'îdî (16. yy), Feyzî Çelebi (17. yy) gibi şairler tarafından kaleme alınırken; Farsça yazılan Şem ü Pervâne'ler ise Fehmî (15. yy), Ehlî-yi Şirâzî (15-16. yy), Niyâzî (16. yy) gibi şairlerce yazılmışlardır. Bu eserlere bakıldığında yoğunluğun 16. yüzyıla ait olduğu, bu yüzyılda daha çok Şem ü Pervâne'lerin kaleme alındıkları görülmektedir. 17. yüzyılda yazılan Feyzî Çelebi'nin Şem ü Pervâne'si ise hece ölçüsüyle yazılmış olmasıyla tektir ve diğerlerinden farklılık arz eder. Bu eser, ilahi aşkı işlemesi yönüyle de diğer mesnevilerden ayrılır. Lamî ile birlikte en önemli ve başarılı Şem ü Pervâne'yi yazan Zâtî ise eserin giriş kısmında geleneksel dinî manzumeler hariç hiç tasavvufa yer vermemesi ile Türk edebiyatında yazılan Şem ü Pervâne mesnevilerinden

tamamen farklı ve orijinal bir eser meydana getirmiştir. (s. 27). Lâmi'ye ise yazar eserinin birinci bölümünde özel bir yer ayırmıştır. Zâtî'nin mesnevisinin tasavvufi olduğuna dair görüşler bulunsa da bunların bilgilerini sağlam temellere dayandırdıkları hususu da tartışmalıdır. Ancak Sadık Armutlu, söz konusu eserinde Lâmi'nin mesnevisinin ilahi aşkı işlemediğine dair örneklerle kanıtlayıcı açıklamalar ve deliller sunmaktadır. Bu konunun alanda tartışma konusu olabileceği görülse de yazarın argümanları bu tartışmaları daha bilimsel temele oturtacak nitelikler içermektedir.

Lâmî, Şem ü Pervâne eserini hafif bahrinin "feilâtin mefâ'ilün fe'îlün" vezniyle yazmıştır. Beyit sayısı 1728'dir. Rodos fethi münasebetiyle Kanunî'ye sunulan eserin giriş ve hatime kısımları tamamen orijinaldir. Lâmi'nin eseri Yavuz Selim dönemi şairlerinden Niyâzî (ö. 936/1529) ile Ehlî-i Şirâzî'nin (ö.942/1535) Şem ü Pervânesi adlı mesnevileriyle benzerlik taşısa da eserin olay kısmında Lâmi kişisel tasarruflarda bulunarak bazı olaylar eklemiş, sembol şahıslara ise farklı misyonlar yükleyerek en zengin kadroyu oluşturmuştur. Bu ilavelerle şair hiçbir mesnevide bulunmayan metin halkaları ve vaka birimleri ortaya koymuş ve sanatçı kişiliğini göstermiştir (s. 34-35). Böylece şair, konunun özüne bağlı kalarak mesneviyi yeniden yazmış ve onu kendine mal etmiştir. Esere şairlik kimliğini ve gücünü yansıtan şair, Şem ü Pervâne'ye âdeta yeni bir kimlik kazandırmıştır. Bu nedenle eseri, taklit ve tercüme olmayıp orijinal bir yaratıdır. Bu nedenle Ehlî-yi Şirâzî ile birlikte Türkçe ve Farsça yazılan Şem ü Pervânelerin en orijinal olanıdır (s. 36).

Yazar, eserinde Şem ü Pervâne mesnevilerinde işlenen ve tasavvufî aşk olarak yorumlanan aslında tasavvufî aşkın da kaynağını oluşturan uzri aşkın temel felsefesine açıklık getirmektedir (s. 13-16). Şem ü Pervâne mesnevilerinde de kullanılan uzri aşk ideal sevgi ve aşkı bulma arayışını işleyen ve yüceltilen bir aşk anlayışıdır (s. 12). Bu ideal aşkın kaynağı da Emevîler döneminde yaşanan uzri aşk, yani temiz ve iffetli, ulvî aşk anlayışıdır (Armutlu, 2020, s. 2).

Uzri aşk anlayışı bedevî sosyal yaşamının etkisiyle maddeden uzak saf ve temiz yaşamı, dünyevileşme ve sekülerleşmeden nasibini almayan, eğlenceye ve zevke yabancı, hedonist yaşama bigâne bir yaşam tarzını öngörmüştür. Bu aşkta sevgi, içtedir. Yakıcıdır. Sevenleri çöle sürükleyip, dağ tepe dolaştırmaktadır. Ulvîdir. İstirap yoğundur, ancak sitem ve şikâyet bu aşkta silinmiştir. Aksine bu aşkta eziyete katlanmak ve ondan mutlu olmak vardır. Kalbinde hiçbir kötü ve art niyet taşımadan seven uzri âşık, tüm varlığıyla bu aşka ve sevilene sadıktır. Bu sevgili tek, ulaşılmazdır ve yegânedir. Bu aşka bağlanan âşık, tek kadını sever ve ölene kadar onu terk etmez. Bu uğurda ölmek onun için asıl amaçtır. Vefa ve bağlılığın mihver kabul edildiği bu aşkın sonu ölümdür. Bu aşk anlayışı Fuzûlî'nin en güzel şekilde terennüm ettiği aşktır ve klasik Fars ve Türk edebiyatında pek çok gazelde duygu olarak işlenmiştir (Armutlu, 2021, s. 151-159 & Sevimli, 2021, s. 506)

Uzri aşk, klasik şiirde yazılan Mecnûn ile Leylâ gibi ikili aşk anlayışının ele alındığı mesnevilerdeki aşkın da asıl kaynağı olmuştur. Çünkü bu mesnevilerde şehvetten arınmış, temiz, iffetli, ulvî aşk, yani aşk-ı pâki de denilen uzri aşk anlatılmıştır (s. 16). Sadık Armutlu, bu doğrultuda uzri aşkın Şem ü Pervâne mesnevilerindeki aşkın kurgusunu da oluşturduğunu belirterek konuya açıklık getirmektedir (s. 16). Zira mutasavvıf şairler bile Mecnûn gibi Arap edebiyatında uzri aşklarıyla ön plana çıkan kahramanın niteliklerini bir sembol olarak şiirlerinde ve eserlerinde kullanmışlardır.

Yazarın da eserlerinde vurguladığı gibi klasik şiirin yöneldiği asıl kaynak olan Arap şiirine bakıldığında Şem ü Pervâne mesnevilerinde ele alınan aşkın beşeri mahiyeti daha görünür hâldedir. Son zamanlarda ikili aşk mesnevilerdeki aşkın beşeri olduğu, hatta cismani yönlerinin bulunduğunu belirten çalışmaların ağırlık kazanması da bu düşünceleri doğrular mahiyettedir. Fatih Usluer'in Şeyhî'nin Hüsrev ü Şirîn, Hürşîd ü Feraşâd ve Cân ü Cânân adlı mesnevileri baz alarak hazırladığı *Aşk Mesnevilerinde Cinsellik Mazmunları* (2007, s. 795) adlı makalesi ile Munise Koç'un *Mazlum'ün Yusuf u Züleyha'sında Cinsellik* (2018) adlı bildirisi beşeri aşkın mesnevilerde cinsellik bağlamında oldukça

yoğun bir şekilde ele alındığını göstermeleri yönüyle dikkat çekici çalışmalardır. Armutlu'nun bahsettiği aşk, ulvi ve temiz olarak ifade edilse de gerek uzri olması gerekse iki âşığın beşeri nitelikte yakınlık ve kavuşmalarını betimlemesi yönüyle söz konusu çalışmaların da ifade ettiği aşk anlayışının özelliklerini taşımaktadır. Bu durum da mesnevilerdeki aşk anlayışına daha çok beşeri bağlamda eğilmek gerektiği düşüncesini kuvvetlendirerek, yazarın tezlerine destek olmaktadır.

Şem ü Pervâne mesnevilerinde ele alınan ve tasavvufi aşka geçişte köprü görevi üstlenen bu aşk anlayışı, saray aşkı olarak da isimlendirilmektedir. Bu olgunun Doğu'da Leyla ile Mecnun, Batı'da Romeo ve Jüliet olarak kendini gösterdiği ve Endülüs Emevi kültürü aracılığıyla Avrupa'ya da ulaştığı artık bir gerçeklik olarak durmaktadır. Bu aşkın tasavvufi boyutlarında bile uzri aşk anlayışının bulunduğu, yazarın "Gazel Felsefesi" adlı kitabında da ifade ettiği gibi gösterilmiş bulunmaktadır. Değerlendirmesini yaptığımız eser, uzri aşkın, mesnevi sahasına yansıyan yönlerini Lâmi Çelebi özelinde ifade etmektedir. Dikkatli okuyucular eserin gazel sahasında temellerini oluşturan uzri aşkın mesnevilerdeki numunelerini bulacaklardır. Burada ayrıca mesnevilerdeki ilahî aşkın kaynağı ile ilgili çalışmalarda ilk çıkış yeri beşerî olan uzri aşk anlayışının dikkate alınmasının da gereği vurgulanmaktadır. Armutlu, bu aşkın beşerîliğinin nedenleri eserde şöyle sıralayarak düşüncelerini pekiştirme yoluna gider:

- Lâmi'î Çelebi de mesnevisinde temiz, iffetli uzri aşkı yani, bedensel zevklerden arındırılmış beşerî aşkı işlemiştir (Armutlu & Sevimli 2022, s. 7). Mesnevisinin sonunda âşıkların ölmesi de bu aşkın ilahî değil beşerî olduğunu göstermesi yönüyle önem arz etmektedir (s. 75).

- Bu uzri aşkın ilk örnekleri Cahiliye gazellerinde yer almıştır. Bir mensur metinde Ümmü'l-İyâs'a ait olduğu görülen nitelikler daha sonra yazılan gazellerdeki idealize edilen sevgilinin güzellik unsurlarının kaynağını teşkil etmiştir. "Ümmü'l-İyâs, klasik şiirin ideal sevgili tipidir ve ileride yazılacak pek çok şiirin ana malzemesini temsil edecek estetik bir güzelliğin timsalidir. Bu güzel hakkında yukarıda bahsedilen mensur bir eserde geçen anekdottaki ifadeler ezber bozacak şuh ve uçarı ifadeler taşımaktadır. Bunlardan bir kaç şöyledir: bal gibi şarap kokan tükürüğe sahip, göğüsleri iki nar gibi yuvarlak, parlak fildişi bir göbek, cetvel gibi düzgün sırt ve yuvarlak kalçalar, dolgun ve yapılı bacaklar" (Armutlu, 2020b, s. 48 & Sevimli, 2021, s. 493). Bu ifadelerin klasik şiirde çokça tanımlanan ideal ve ulaşılmaz olan sevgilide değil, beşerî sevgilinin karakterinde kurgulandığı da görülebilmektedir. Burada anlatılan sevgilinin niteliklerinin ilahî sevgiliye özgü kılınamayacak yönleri bulunmaktadır. Çünkü sevgili, beşerî nitelikleriyle göz doldurmakta ve şuh olarak çizildiği görülmektedir

-Lâmî'nin mesnevisinde Şem'de beşerî niteliklere sahiptir. Rind-meşreptir. Eğlenceyi sevmektedir. Başına buyruktur. Saçları sümbül, yanağı güneş gibi parlaktır. Mecliste billur kollarını ve bacaklarını sıvayarak meclis ehillerini hem çoşturmakta hem de onları eğlendirmektedir. Ayrıca eserde Pervâne'nin ölümü ile Şem'in yas tutması, yanıp yakılması, üzülmeye ve hastalanması, uykusuz kalıp yataklara düşmesi söz konusu olmaktadır. Bu durum yazara göre Şem'in Cahiliye şiirlerinden gelen beşerî vasıflarını muhafaza ettiğini göstermektedir (s. 53).

- Lâmi Çelebi'nin mesnevisinde Şeyh Nurullah gibi şeyh ve mürşit kimseleri ele alması ve dekor olarak tasavvufi unsurlardan bahsetmesi onun topluma vermek istediği dinî mesajla ve aidiyeti olan Nakşibendiliğe olan sempatisinden kaynaklanmaktadır. Pervâne'nin Şem'i perdesiz görmek istemesine dayanamayacağına dair söylem, cenaze merasimi, namaz, oruç gibi uygulamalar, Pervâne ve Şem'in kefenlenerek mezara indirilmesi, Pervâne'nin Şem'in tecellisini havuzda gördüğünü belirtmesi gibi dinî uygulama ve motifler dışında mesnevide mistik bir motif kullanılmadığı da görülmektedir (s. 87-88).

- Şem ü Pervâne mesnevilerinde ilk görüşte âşık olmak söz konusudur. Bu da bu aşkın beşerî nitelikleri olduğunu bir kez daha göstermektedir. Yazar, eserinde bu durumu "Pervâne Şem'i görür ve

âşık olur, beşerî aşklar da hep böyle başlar” (s. 79) diyerek ifade etmektedir. Ayrıca Şem’i Pervâne mesnevisinde daha başlangıçta önce kimin âşık olacağına dair aşk sorunsalının Pervâne’nin ortaya çıkararak Şem’e âşık olmasıyla cevap bulduğu görülmektedir. Yazara göre bu durum mecazî aşk ile hakikî aşkı birbirinden ayıran en önemli unsurdur (s. 79).

- İlahî aşkta Allah’ın başkasının sevgisine muhtaçlığı bulunmamaktadır. Ancak bütün Şem ü Pervâne mesnevilerinde Pervâne’nin Şem’e muhtaç olduğu olgusu işlenmektedir. Bu da böyle mesnevileri ilahî mesnevilerden kategorik olarak ayırmaktadır. Allah’ın kimseye muhtaçlığının bulunmadığı düşünüldüğünde bu olguda belirtilen aşkın beşerî olduğu görülmektedir. Allah’a duyulan aşk tek taraflıdır. Ancak Şem ü Pervâne mesnevilerindeki aşk çift taraflıdır. Bu aşk da iki insan arasında geçen karşılıklı duygu alışverişine dayanan unsurları içermektedir. de bu aşkın beşeriliğini aşikâr kılmaktadır. Eserde Şem’in Pervâne’ye meftun olduğu duygu durumunun psikolojik analizleri de ilahî aşkta yer almayan nitelikler taşımaktadır ve beşerîdir (s. 80).

- İlahî aşkta maşuk pasifken Şem, Pervâne’nin aşkına aktif olarak mukabele etmekte ve karşılık vermektedir. Hatta Şem, vuslatın gerçekleşmesi için çaba sarf eder. Bu da yazara göre Şem ü Pervâneler’deki aşkın ilahî değil beşerî olduğunu bir kez daha göstermektedir (s. 81).

- Yazara göre Şem ü Pervâne Mesnevîleri’nin beşerî olduğunun en önemli kriteri “ölüm” metaforudur (s. 84). Şem’in ölümü üzerine Pervâne’nin de onun ışığına atılarak ölmesi bunun en bariz göstergesidir. Ayrıca iki âşığın yan yana defnedilmeleri de aynı olgunun diğer bir boyutudur. Çünkü ilahî aşkı konu alan mesnevilerde mürit ve talibin birbirlerinin aşklarında fâni olup, bekâyı yaşamaları, âşık ve maşuk olarak yek-vücut olmaları söz konusu olmaktadır (s.84). Şem ü Pervâneler için Feyzî Çelebi’nin mesnevisi dışında bu durum söz konusu değildir.

Yukarıda, yayın değerlendirmesini yaptığımız eserden hareketle maddeler hâlinde sıraladığımız özellikler, Şem ü Pervâneler gibi iki kahramanlı aşk mesnevilerindeki aşk anlayışının beşeriliğinin edebi dayanakları ve temel numuneleridir. Bu niteliklerin bugün yapılan bazı çalışmalarda da dikkate alındığı ve beşerî aşk bağlamında klasik Türk şiirine eğilmek gerektiği düşüncesini formüle ettikleri görülmektedir. Bu edebi formülasyonların, yani aşk mesnevilerindeki aşkın uzri boyutlarının modern anlatı tekniklerini içeren tez ve makalelerle klasik mesnevi inceleme yöntemlerini de kapsayacak genişlikte ele alınmasının alana daha önemli katkılar sunacağı aşikârdır. Eserin- daha önce de vurgulandığı gibi- kullandığı modern anlatı, yani modern roman inceleme tekniğinin uzri ve beşerî aşk bağlamında ele alınarak, klasik inceleme metodu ile birleştirilmesi ve bu alanda yazılan binlerce mesneviye uyarlanması faydalı sonuçlar doğuracaktır. Söz konusu eser, bu konuda kılavuz olabilecek niteliklere sahiptir.

İki kahramanlı aşk mesnevilerindeki aşkın mahiyeti ve beşerî nitelikleri üzerine dikkate değer bir çalışmaya imza tan yazar, eserle Fars edebiyatının önemli nitelikleri ile klasik şiirin sahip oldukları müşterek kültür dairesini birleştirmektedir. Bu nedenle eserin, klasik şiir ve klasik kültür açısından önemli ve değerli bilgiler içerdiği, bu alanda çalışacaklara da yol gösterici olacağı aşikâr görülmektedir. Eserin bu bağlamda da alana değer katacağı aşikârdır. Eserin kaynakçası da Arap ve Fars edebiyat dairesinden önemli eserleri içermesi yönüyle alanda çalışacaklar için rehber hüviyetindedir (s. 101-104).

Ethical Statement/Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. (Erdem Sevimli)

Telif Hakkı&Lisans/Copyright&License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Atıf Bilgisi / Cited as: Sevimli, E. (2022). Lâmi'î Çelebi Şem ü Pervâne. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (48), 349-356.
DOI: 10.21497/sefad.1218533

KAYNAKÇA

- Armutlu, S. & Sevimli, E. (2022). *Divan şiirinde haz zevkin klasik ötesi ifadesi*. Erzurum: Fenomen Yay.
- Armutlu, S. (2009). Kelebeğin ateşe yolculuğu: klasik Fars ve Türk edebiyatında Şem' ü Pervâne mesnevileri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 39, 877-907.
- Armutlu, S. (2014). Klâsik türk edebiyatında Şem'ü Pervâneler ve Lâmi'î Çelebi'nin Şem'ü Pervâne mesnevisi. *Doğu Esintileri Dergisi*, 2, 137-176.
- Armutlu, S. (2018). Klasik Fars ve Türk şiirinde ortak bir imge: Şem' ve Pervâne. *Turkish Studies Dergisi*, 13(20), 77-139.
- Armutlu, S. (2019). *Klasik Fars ve Türk edebiyatında Şem ü Pervâne mesnevileri*. Erzurum: Fenomen Yay.
- Armutlu, S. (2020a). *Lâmi'î Çelebi Şem' ü Pervâne*. İstanbul: Kitabevi Yay.
- Armutlu, S. (2020b). *Gazel felsefesi gazelde beşerî aşkın kaynaklarını aramak hadarîlik-uzrilik*. İstanbul: Kesit Yay.
- Armutlu, S. (2021). *Klasik Arap, Fars ve Türk edebiyatı incelemeleri I ve II*. İstanbul: Kesit Yay.
- Armutlu, S. (2022, 23 Nisan). Şem' ü Pervâne (Lâmi'î Çelebi). Erişim adresi: <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/sem-u-pervane-lami-i-celebi>.
- Belenkuyu, B. (2020). *Hikmet burcundaki mesnevisi Bursalı Lamii Çelebi*. Ankara: Gece Kitaplığı Yay.
- Kartal, A. (2013). *Türk edebiyatında mesnevi doğunun uzun hikâyesi*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yay.
- Koç, M. (2018). Mazlum'ün Yusuf u Züleyha'sında cinsellik. Editör. Mustafa Akça. *Motif Vakfı Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu bildiriler kitabı içinde* (s. 705-713). Çanakkale: Motif Vakfı Yay.
- Sevimli, E. (2021). Beşerî aşk bağlamında gazel felsefesini yeniden düşünmek. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 26, 491-536.
- Usluer, F. (2007). Aşk mesnevilerinde cinsellik. *Turkish Studies Dergisi*, 2(4), 795-822.
- Ünver, İ. (2004). Mesnevi (Türk Edebiyatı). *İslam ansiklopedisi* (C. 29, s. 322-324). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Ünver, İ. (2011). Mesnevi. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 36(2), 430-563. Erişim adresi: https://www.tdk.gov.tr/dosyalar/TDD/1986s415-417/1986s415_417_07_I_UNVER.pdf.
- Yazır, E. H. (2011). *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe meal*. (K. Yusufoglu, Sad.). İstanbul: Kilim Matbaacılık.